

„Digiajastu teleraamat“ ja andmebaas Telekraat: kirjalik kokkuvõte raamatu tutvustamisest EAAS-i koosolekul 1. oktoobril 2021

Hagi Šein

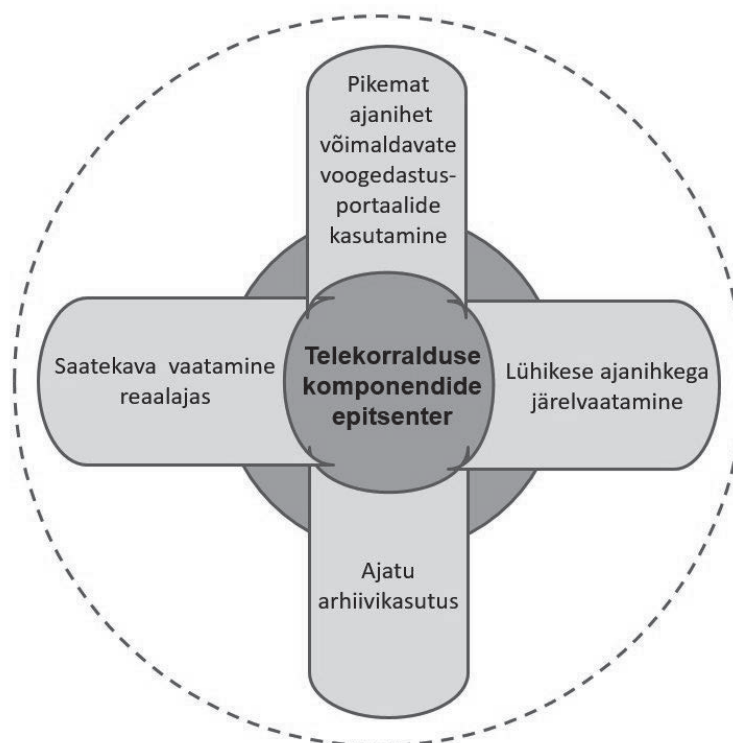
Igal raamatul on oma lugu. Alustasin televisiooni ajaloo uurimist teadusmagistritööga, mis ilmus 2002. aastal raamatuna „Eesti telemaastik“ ja käsitles televisiooni arengut taasiseseisvunud Eestis aastatel 1991–2001. Sellele pidi tulema jätk doktoritöö näol, ent väitekirja asemel kirjutasin raamatu laiemale lugejaskonnale — nii sündis 2005. aastal „Suur teleraamat. 50 aastat televisiooni Eestis 1955–2005“. ETV 60. aastapäevaks tahtsin koostada artiklikogumiku televisiooni arengust digiajal, ent see kavatsus ei õnnestunud.

2015. aastal sain Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudis avatud telemagistrantuuri kuraatoriks. Tuli luua õppekava ja uued ainekursused ning hakata õpetama teooria- ja uurimisaineid. Kui seni olin televisiooni uurinud sotsioloogina, siis nüüd tuli käsitlust laiendada. Alates 1980ndate lõpust hakati maailmas humanitaarja kultuuriteaduste raames arendama televisiooni käsitlevat kriitilist uurimissuunda — *television studies*. Seda kandsid nimekad teadlased John Fiske, John Hartley, Toby Miller, Graeme Turner, Amanda Lotz ja nende õpilased, kelle töödese tuli nüüd süveneda. Hakkasime uurimisseminarides põhjalikumalt tegelema viimaste kümnendite teleloo ja digipöördega, koostasime kanalite sisu- ja kultuurikaarte, tegime intervjuusid juhtidega ja teletegijatega. Nii tekkis 2019. aasta kevadeks alus selleks, et Eesti telelugu „lõpuni kirjutada“ ja lisada seni kirjeldatud 50 aastale veel viimased 15. Kahe aasta pärast, sügiseks 2021 oligi „Digiajastu teleraamat. Digiajastu televisioon Eestis 2000–2020“ valmis. Tekst sündis koostöös toimetaja ja kaasuuri ja Salme Rannuga, biograafilist ja pildiosa aitasid teha Renita Timak ja Laura Laasi. Elutöö sai tehtud.

Uues, kolmandas raamatus püüan lisaks viimase kahe aastakümne Eesti teleloo detailsele käsitlusele näidata, et **televisiooni peaks mõtestama kultuurifenomenina**, mis on aineks **teleteadusele**, ja arutlen selle põhiküsimuste üle. Lähtusin veendumusest, et vaade televisioonile kui kultuurivaldkonnale on produktiivne nii meedia üldisemate muutuste kui ka kitsamalt telemeediumi tuleviku ja rolli mõistmiseks ning juhtimis- ja loometegevuse hindamiseks.

Kirjutasin põhjalikult läbi meie meedia- ja telepoliitika ning telemajanduse arenguloo alates 2000. aastast. Sel sajandil on toimunud palju olulisi muutusi kanalite omanikeringis ja televisiooni majandamismudelites. Rahvusliku telekultuuri areng on hakanud üha enam sõltuma kohalikest ressursidest. On välja kujunenud Eesti teletööstus ja sõltumatud produktsioonifirmad. Digipöörde on muutnud telemaastikku, sellel on nüüd valdavad tasulised teenused. Tehnoloogilisest vaatevinklist on tegemist lineaarse, tellitava ja voogedastusele põhineva telepakkumise kompleksse arendamisega. Digitaalses, võrgustavas ja üleilmastavas meediaruumis saab aga võtmeküsimuseks kultuuriliste eesmärkide selgus ja nende saavutamist soodustavate tingimuste olemasolu.

Tehnoloogiliste uuenduste laine oli kiire ning üleminek failipõhisele tootmisele ja kõrglahutusega televisioonile ning internetipõhisele edastusele edukas. Digipöörde käigus kujunes välja telekommunikatsioonifirmade pakutavate teenuste spekter. Raamatus on talletatud suuremate telkude arengulugu. See võimaldab jälgida elektroonilise saatekava, järelvaatamise, salvestamise ja videolaenutuse, digi-TV hübriidsete lahenduste ja

Joonis 1. Televisiooni kasutusraamistik

voogedastuse tulekut ja muutusi, mida selline telekasutuses esile kutsus. Jälgitud on ka seda, kuidas televisioon ja video jõudsid meediamajade internetikeskkondadesse. Kogupilt näitab, kuidas uuel digitaalsel arengurajal teines meie **televik** — tehnoloogiline ja kultuuriline ruum, milles me audiovisuaalse nüüdismeediaga kohtume. Suunamuutust tähistavad põhisündmused on nähtavad arvukatel ajajoontel. Perioodi majanduslik, programmi-alane ja vaadatavuse andmestik on visualiseeritud rohkete tabelite ja joonistena. Raamat sisaldab ka mahukat fotokogu saadetest ja nende tegijatest.

Soovisin ajaloo jaoks üksikasjalikult talletada rahvusringhäälingu loomise ja selle multimeedia-organisatsiooniks kujunemise protsessi, kuid selle kõrval pidasin vajalikuks jälgida Eesti kahe suure eratelejaama, Tallinna Televisiooni ning väike- ja nišikanalite käekäiku ning anda ülevaate nende programmidest. Võib väita, et kirjeldatud kümnendid olid **televisiooni professionaliseerumise ja võistlusliku programmiarenduse aeg**, mis tõi esile nii valdkonna kui ka teletegijate loomevõimekuse, samuti paratamatud piirangud. Keskseks jääb küsimus, kuidas hoida televisiooni elulisust ja olulisust, hea tasemega, mitmekesist, Eestile vajalikku sotsiaalsete ja kultuuriliste tähenduste ruumi ning teha seda platvormide paljususe, killustuvate auditoriumide ja majanduslikult tagasihoidlike võimaluste juures.

Lisaks üldisemale käsitlusele võib raamatus eristada kolme fookust programmivaldkondadele,

kus on toimunud suuremaid muutusi. Kõigepealt Eesti **venekeelne televisioon**. Pika arutelu järel ja teravnenud välispoliitiliste olude tõttu sai 2015. aastal lõpuks avatud ERR-i venekeelne telekanal ETV+. Selle loomist saatnud diskussioon ja kanali esimesed tegevusaastad on vastava peatüki peamine aines, kuid palju tähelepanu on pööratud ka seni üsna vähe uuritud Eesti venekeelsete erakanalite arenguloole ja programmile.

Teiseks, digiaeg tõi kaasa põhimõttelised muutused telekanalite **spordiprogrammis**. Ühelt poolt tingis selle vajadus leida sisu uutele (tütar)kanalitele, teisalt suurte spordivõistluste ülekandeõiguste jõudmine vabaturule. Spordipeatükk kirjeldab, kuidas need protsessid aset leidsid ja kuidas spordialade kajastus kanalite vahel ümber jaotati.

Kolmas fookus on **kodumaise teledraama** arengul, mis 2010ndatel jõudis buumiaega — sel kümnendil toodeti ligi 70% Eestis loodud telesarjadest. Kuid lavastusliku televisiooni arengulugu on kirjeldatud algusest peale, alates 1965. aastast, ja see võimaldab jälgida kvantitatiivseid muutusi teledraama žanripildis. Võtmetegijate küsitlemine annab ülevaate selle loomevaldkonna sisulistest probleemidest.

Televisioon sünnib tegijate loominguliste püüdluste tulemusena. Olin juba pikemat aega kandnud mõtet hakata koostama Eesti teletegijate **biograafilist leksikoni**, et jätta kirjalik jälg kolleegide loometeest. Alustasime Tallinna Ülikooli ELU-projektides¹ biograafiliste andmete kogumist 2018.

¹ELU ehk Erialasid Lõimiv Uuendus. — Toim.

aastal. Raamatu trükki mineku ajaks saime valmis 185 lühibiograafiat viimaste kümnendite televaldkonna juhtidest ja nendest, kes on saanud oma töö eest avalikku tunnustust. Seda tööd on kavas jätkata nüüd juba veebileksikonis.

Võtame kokku. Digiaja esimene arengufaas on läbitud, ent protsess kestab. Teletulevik on end näidanud, aga edasisi arenguradu on mitu. Tsiteerin raamatust (lk 33):

Digiaja televisiooni olulisim uuendus puudutas vaataja ja ekraani vahetut suhet — see on **aeg ja koht**, millal ja kus televisiooni vaadata. Vaataja vabadus valida nii ühte kui ka teist on enneolematu. Võib oletada, et just aeg on see keskne mõõde, millel on kõige suurem võime muuta telekorralduse tulevikku.

Lineaarne televisioon toimib **reaalajas**. Saadete järelvaatamine leiab esmalt aset peamiselt samal päeval või nädala-kahe jooksul, **lühikese ajanihkega**. Voogedastus annab võimaluse leida saateid **pikema ajanihkega** neist portaalidest, kus sisu uuendatakse regulaarselt. Kõige kestvamad on telearhiivide failikogud, mis võimaldavad ajatut kättesaadavust nagu raamatukogudki. Neid **nelja kasutusraamistikku** eristab üksteisest see, milline on vaataja suhe sisuga ja millised on tema vajadused: kas vaataja ihkab vahetut sündmuses osalemist ja kaasaelamist, kas ta otsib sisu, mis aitab tal püsida ajaga kaasas, aktuaalses olevikus, või kas ta eelistab pigem noppida külluslikust pakkumisest midagi oma isiklikele huvidele, maitsele ja tunnetele sobivat. Küsimus on, kuidas need neli raamistikku üheskoos mõjutavad vaatamisviise, kuidas inimesed hakkavad neid kombineerima ja nende vahel liikuma. Kas kõik digiaja telepakkumise viisid leiavad edaspidi majandusliku põhja, millele toetuda? Kas mõni neist võib kahaneda, kuni see teiste poolt välja surutakse, kuni tuleb vastu majandusliku otsustarbekuse piir? Kas lineaarset televisiooni on edaspidi vaja 24/7 või nagu 1950ndatel — mõnel õhtul nädalas mõne tunni vältel? Ilmselt määravad tuleviku vaatajate käitumine ning see, mille eest ollakse nõus maksma. Muidugi on telekorraldusse sekkumiseks soovi korral olemas ka kultuuripoliitilised tööriistad. Võime aga eeldada, et eesseisvate muutuste käivitav jõud tuleb epitsentrist, kus üha enam otsuseid langetab vaataja.

Teleteaduse ja -ajaloo andmebaas Telekraat

Üha suurem osa tekstidest teaduse- ja kultuuri-ruumis sünnib nüüd digitaalselt. See tähendab ka trükitud (ajaloo)allikate asendumist peamiselt failidena talletatuga. Kogesin raamatut kirjutades, et Eestis tuleks paremini korraldada digitaalselt sündiva sisu salvestamist, säilitamist ja kättesaadavaks tegemist. Digikogusid tuleb hakata sama hoolikalt hoidma nagu raamatukogusid, muidu kaovad need meie kultuuriloo ja -mälu allikad käest.

Veebiandmebaasi Telekraat loomine ongi samm selles suunas. Loodud andmebaas on olemuselt „digitaalne raamatukogu“, mis koondab, mõtestab ja teeb **www.telekraat.ee** keskkonnas kättesaadavaks televisiooni kohta kogutud teabe.

Televisioonist kirjutatu korpus on väga mahukas, ent hajus. Paljud tööd on digiarhiivide sügavusest raskesti leitavad, omal käel sellest ülevaate saamine ja teabe süstematiseerimine on aeganõudev. Eesti teleajaloo raamatuid kirjutades on suur osa sellest tööst ära tehtud. Nüüd on allikad koondatud elektroonilisse keskkonda eesmärgiga pakkuda kiiret ja mugavat ligipääsu teadustekstidele, raamatutele, väitekirjadele, magistri- ja bakalaureusetöödele, artiklitele ajakirjanduses ja materjalidele veebis läbi kogu Eesti teleloo. Võimaluste ja autoriõiguste piires teeme kättesaadavaks ka seni vaid trükis kättesaadavaid tekste. Telekraat on mõeldud ennekõike meediauurijatele, üliõpilastele ja teletöötajatele, aga ka laiemale valdkonnast huvitatud inimesteringile. Portaal sai avalikuks 2022. aasta 19. aprillil ja me püüame seda edaspidi pidevalt täiendada.

Andmebaas jaguneb kolmeks põhiplokiks ja viieks nendega seotud teemavaldkonnaks. Põhiplokk „**Teleajastud**“ sisaldab materjale televisiooni peamiste arenguperioodide kohta — televisioon Eesti NSV-s 1955–1991, siirdeühiskonnas 1991–2008 ja digiajastul alates 2008. aastast. Siit leiab neid arenguperioode kajastavad kirjutised, fotod, sündmuste kroonika ja bibliograafia. Alates 1991. aastast ajakirjanduses ilmunud mitmest tuhandest artiklist on paljud lingitud erinevatesse andmebaasidesse ja sealtkaudu lugemiseks kättesaadavad. „**Televisiooni päevaraamatus**“ jälgime jooksvaid sündmusi, uusi publikatsioone ja arenguprotsesse mõtestavaid materjale ning pakume lugemissoovitusi. Avaldame raamatus ilmunud „**Teletegijate biograafilise leksikoni**“ ja hakkame seda täiendada uute isikukirjetega.